

Ж.Н. Алиева* , А.Б. Қырықбай

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
*e-mail: aliyeva.zhannat@gmail.com

АУЫЛ ТУРИЗМІН ДАМУЫ МАҚСАТЫНДА ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИСТІК КЛИМАТТЫҚ ИНДЕКСІН БАҒАЛАУ

Туристтік және рекреациялық ресурстар туризмнің әр түрлі бағытын дамытуға мүмкіндік береді. Осы мақсатты орындау үшін, аймақтың туристік-рекреациялық әлеуетін бағалаудың кешенді жұмыстары жүргізіледі. Ауыл туризмін дамыту тікелей әлеуметтік-экономикалық жағдайларға, инфрақұрылым жағдайына және нақты туристік аймақтың тартымдылығына байланысты. Ауыл туризмі көптеген елдердегі жаппай туризмге қосымша болуы мүмкін, сонымен бірге туризм деңгейі төмен жерлерде инновациялық бастама бола алатыны белгілі. Қазіргі кезде ауыл туризмі шетелдік мемлекеттерде жоғары ырғақтылықпен дамып жатыр. Қазақстанда да ауыл туризмін дамытудың зор мүмкіндіктері бар. Ауыл туризмін нақты аумақтарда дамыту мүмкіндіктерін талдау үшін арнайы туристік-рекреациялық бағалау жүргізіледі. Мақалада Оңтүстік Қазақстанның ауыл туризмін дамытудың климаттық әлеуетін бағалау үшін оның туристік климаттық индексіне талдау жүргізілді. Климаттық индекстің сипаттамасы бойынша аймақтың климаттық қолайлылығының динамикасы анықталды. Климаттық индекстің балдық көрсеткіштеріне байланысты Оңтүстік Қазақстанның картасы жасалынды. Анықталған нәтижелер бойынша аймақтың климаттық жайлылығының қолайлы немесе қолайлы еместігі анықталды. Бұл туристер үшін және тікелей ауыл туризмін дамыту үшін маңызды фактор және туристік-рекреациялық бағалаудың маңызды кезеңдерінің бірі болып табылады.

Түйін сөздер: ауыл туризмі, ауылдық аймақ, ауыл, туристік-рекреациялық әлеует, туристік климаттық индекс, эффективті температура.

Zh.N. Aliyeva*, A.B. Kyrykbay

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty
*e-mail: aliyeva.zhannat@gmail.com

Assessment of the tourist climate index of southern Kazakhstan for the development of rural tourism

The variety of tourist and recreational resources allows you to develop different areas of tourism. For this purpose, a comprehensive work is being carried out to assess the tourist and recreational potential of the region. The development of rural tourism directly depends on the socio-economic conditions, the state of infrastructure and the attractiveness of a particular tourist region. Rural tourism can complement mass tourism in many countries, as well as be an innovative initiative in areas with a low level of tourism development. Currently, in foreign countries, rural tourism is developing with a high rhythm. Kazakhstan also has great opportunities for the development of this type of tourism. To determine the opportunities for the development of rural tourism in a particular territory, it is necessary to conduct a special tourist and recreational assessment. The article analyzes the climate index of Southern Kazakhstan to assess the climate potential of rural tourism development. According to the characteristics of the climate index, the dynamics of the climatic comfort of the region is revealed. Depending on the points of the tourist climate index, a map of Southern Kazakhstan is compiled. The results of the study allow us to identify the regions of Kazakhstan that are favorable from the point of view of climatic comfort. This is an important factor for tourists and directly for the development of rural tourism and is one of the most important stages of tourist and recreational assessment.

Key words: rural tourism, rural area, village, tourist and recreational potential, tourist climate index, effective temperature.

Ж.Н. Алиева*, А.Б. Қырықбай

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: aliyeva.zhannat@gmail.com

Оценка туристского климатического индекса Южного Казахстана в целях развития сельского туризма

Разнообразие туристско-рекреационных ресурсов позволяет развивать различные направления туризма. В настоящей статье проводится комплексная работа по оценке туристско-рекреационного потенциала региона. Развитие сельского туризма напрямую зависит от социально-экономических условий, состояния инфраструктуры и привлекательности конкретного туристского региона. Сельский туризм может стать дополнением к массовому туризму во многих странах, а также стать инновационной инициативой в районах с низким уровнем развития туризма. В Казахстане также имеются большие возможности для развития данного вида туризма. Для определения возможностей развития сельского туризма на конкретной территории необходимо провести специальную туристско-рекреационную оценку. В статье проводится анализ климатического индекса Южного Казахстана для оценки климатического потенциала развития сельского туризма. По характеристике климатического индекса выявлена динамика климатической комфортности региона. В зависимости от балльных показателей туристского климатического индекса составлена карта Южного Казахстана. Результаты исследования позволяют выявить благоприятные с точки зрения климатического комфорта региона Казахстана. Этот важный фактор для туристов и непосредственно для развития сельского туризма и является одним из важнейших этапов туристско-рекреационной оценки.

Ключевые слова: сельский туризм, сельская местность, деревня, туристско-рекреационный потенциал, туристский климатический индекс, эффективная температура.

Кіріспе

Ауыл дәстүрлі түрде ауыл шаруашылығы басым бағыт болып табылатын өндіріс орны ретінде сипатталады. Бірақ ауыл шаруашылық тәжірибелерінің кеңеюінің және дамуының әсерінен пайда болған өзгерістер ауыл қауымдастықтарының құрылымына терең әсер етті. Ауыл өндіріс кеңістігінен тұтынушылық кеңістікке айналды және онда туризм маңызды орын алды (Dashper, 2014)

Ауыл туризмі кейбір ауылдық жерлердегі мәселелерді түбегейлі шешпейді, алайда ол экономикалық өсуге, әлеуметтік және мәдени дамуға және қауымдастықтардың бірлігін нығайтуға мүмкіндік береді. Ауыл туризмі мемлекеттік және жеке меншіктегі табиғи және мәдени ресурстардың кең спектрін және тиісті инфрақұрылымына сәйкес қызметтер кешенін ұсына алады (Cawley and Gillmor, 2008). Туристтік және рекреациялық ресурстардың әртүрлілігі – туризмнің түрлі бағыттарын дамытуға жол ашады. Ал бұл жағдайда болашағы зор туризм түрлерінің бірі, бұл – ауыл туризмі.

Ауыл туризмі ауылдық аймақтардың, ауылдардың экономикалық және әлеуметтік дамуына белсенді әсер етеді және онда барған туристердің ауылдық өмірмен, тұрғындардың күнделікті істерімен танысуға және табиғатта уақыт өткізуге мүмкіндік береді.

Біріншіден, бүкіл дамыған әлемде ауыл туризмі ауылда өмір сүретін адамдардың ауыл шаруашылығы арқылы қосымша табыс табуына мүмкіндік береді. Екіншіден, ауыл туризмі дәстүрлі емес дамуды және кәсіпкерлік мүмкіндіктерді ынталандыруға арналған, өйткені туризм жұмыс орындарын құрып, бөлшек сауданың өсуін қолдайды, дәстүрлі нашар дамыған экономикаға өміршеңдік береді. Сондықтан ауыл туризмі ұлттық және халықаралық деңгейлерде ауылдық аудандарды дамыту жөніндегі стратегиялар мен бағдарламалық құжаттардың бір бөлігіне айналды (Khartishvili et.al, 2019).

Ауылдық аймақтарда демалуға деген қызығушылық XIX ғасырда пайда болды. Ал қазіргі таңда ауыл туризмі әлемдік туристік ағынның 12-ден 30%-ға дейінгі үлесін алады. Ауыл туризмінің қарқынды өсуіне бірнеше түрткіжайттар кешені әсер етті. Олар: туристердің ерекше ландшафттарда демалу қажеттіліктерін қанағаттандыру, ауылдық аймақтарда туризм дамытуға ыңғайластыру, тартымды жұмыс орындарын құру, табиғи және мәдени әлеуетті кешенді пайдалану (Королева, 2018). Ауылдық туризмнің өсуіне ықпал ететін түрткіжайттардың болуына қарамастан, Қазақстанда оның алатын үлесі шамалы. Дегенмен, ауыл туризмін дамытуға қолайлы аймақтар мен туристік-рекреациялық ресурстар жеткілікті.

Елде ауыл туризмін дамытудың қаншалықты мүмкіндігі бар екендігін анықтау үшін аймақтардың туристік-рекреациялық әлеуетін бағалауға болады. Туристік-рекреациялық әлеуетті бағалау аймақтың бәсекелестігін анықтауға мүмкіндік беретін кешенді зерттеуді қажет ететін күрделі жұмыс. Туристік-рекреациялық әлеуеттің негізгі құраушы элементтерінің бірі – табиғи ресурстар, оның ішінде климаттық жағдай (Гудковских, 2017). Қолайлы климаттық жағдайдың болуы туристер үшін тартымды фактордың бірі болып табылады. Сондықтан Оңтүстік Қазақстанның туристік климаттық индексі бағалау аймақта ауыл туризмін дамытудың климаттық жағынан мүмкіндіктерін көрсете алады.

Қолданылған деректер мен зерттеу әдістері

Туристік климаттық индексті анықтау үшін Оңтүстік Қазақстан экономикалық ауданы таңдалып алынды. Оның құрамына: Қызылорда, Түркістан, Жамбыл, Алматы облыстары және Алматы, Шымкент қалалары кіреді (Kuralbayev, 2017). Аймақтың жалпы аумағы 712,2 мың км². Экономикалық ауданның шекарасы батысында Арал теңізінен басталып, шығысында Қытаймен аралықтағы мемлекеттік шекараға дейінгі 200 км қашықтыққа созылып жатыр. Ал солтүстігінде Бетпақдала мен Балқаш көлінен басталып, оңтүстігінде Орталық Азия мемлекеттері аралығындағы шекараға дейінгі 700 км қашықтықты қамтиды. Оңтүстік-шығысында көптеген өзендер бастау алатын Солтүстік Тянь-Шань жоталары орналасқан. Аудан аумағының солтүстік бөлігін Республикадағы ең құрғақ климат – құмды шөл алып жатыр, оңтүстігін қоңыржай ылғалды климатты тау белдеулері алып жатыр. Оңтүстікте қардың қалыңдығы 20-30 см, 40-60 күн қар жатады. Жылдық жауын-шашынның 50-60%-ы тиесілі.

Оңтүстік Қазақстанның климатының туристерге қаншалықты қолайлы екендігін анықтау үшін, аймақтың климаттық индексіне бағалау жүргізілді. Бұл индексті канадалық биометеролог Z. Mieczkowski 1985 жылы жасаған болатын. Ол алғаш рет рекреанттарға ауа райының әсерін бағалау үшін физиологиялық жайлылық диапазонын қолданған (Mieczkowski, 1985). Физиологиялық жайлылық диапазонын талдай келе, туристік климаттық индексті (ТКИ)

есептеудің формуласын ұсынған болатын:

$$ТКИ = 2*(4*КТси + ТТси + 2ЖШси + 2Кси + Жси)$$

мұндағы: ТКИ – туристік климаттық индекс; КТси – күндізгі температуралық суб-индекс, баллмен; ТТси – тәуліктік температуралық суб-индекс, баллмен; ЖШси – жауын-шашын суб-индексі, баллмен; Кси – күн суб-индексі, баллмен; Жси – жел суб-индексі, баллмен.

Туристік климаттық индексті есептегенде Z. Mieczkowski 7 негізгі көрсеткіштерді қолданған:

1. Жоғарғы тәуліктік температура;
2. Төменгі тәуліктік салыстырмалы ылғалдылық;
3. Орташа тәуліктік температура;
4. Орташа тәуліктік салыстырмалы ылғалдылық;
5. Жауын-шашынның жалпы көлемі;
6. Күн сағаттарының жалпы көлемі;
7. Желдің орташа жылдамдығы.

Күндізгі температуралық суб-индекс пен тәуліктік температуралық суб-индексті есептеу үшін “эффективті температура” қолданылады. “Эффективті температура” терминін алғаш рет кәсіби физиологтар қолданған.

Эффективті температура А. Миссенардтың математикалық формуласы бойынша есептелінеді (Missenard, 1933):

$$ЭТ = t - 0,4*(t - 10)*(1 - f/100)$$

мұндағы: ЭТ – эффективті температура; t – орташа тәуліктік ауа температурасы; f – орташа тәуліктік салыстырмалы ауа ылғалдылығы;

Желдің суб-индексі желдің орташа жылдамдығы мен температура ақпараттарын қолдана отырып есептелінеді. Күн суб-индексі күн жарқылының ұзақтығымен есептелінеді. Жауын-шашын суб-индексі жауын-шашынның мөлшерімен есептелінеді. Барлық суб-индекстер 5 баллға дейінгі шкала бойынша бағаланады.

Көрсетілген кесте бойынша әр көрсеткішке балл беру арқылы және туристік климаттық индекс формуласына қойып, есептеу арқылы аймақтың туристік климаттық жағдайын байқауға болады. Соңында шыққан жалпы сомма бойынша климаттың қаншалықты қолайлылығын, жайлылығын анықтауға болады.

1-кесте – Туристік климаттық индекс үшін суб-индекстердің баллдық шкаласы (Kamari et.al 2014a)

Баллдар	Ауаның эффективті температурасы (КТси/ТТси)	Жауын- шашынның көлемі (ЖШси)	Күн сағаттарының саны (Кси)	Жел жылдамдығы (Жси)		
				Ең жоғарғы күндізгі ауа температура сы 15-тен 24-ке дейін	Ең жоғарғы күндізгі ауа температурасы 24-тен жоғары	Ыстықта (30- дан жоғары)
5,0	20-27	0-14,9	10-нан артық	2,88-ден кем	12,24-19,79	
4,5	19-20; 27-28	15-29,9	9-10	2,88-5,75		
4	18-19; 28-29	30-44,9	8-9	5,76-9,03	9,04-12,23; 19,80-24,29	
3,5	17-18	45-59,9	7-8	9,04-12,23		
3	15-17	60-74,9	6-7	12,24-19,79	5,76-9,03; 24,30-28,79	
2,5	10-15	75-89,9	5-6	19,80-24,29	2,88-5,75	
2	5-10	90-104,9	4-5	24,30-28,79	2,88-ден кем; 28,8-38,52	2,88-ден кем
1,5	0-5	105-119,9	3-4			2,88-5,75
1	-5 – -0	120-134,9	2-3	28,8-38,52		5,76-9,03
0,5		135-149,9	1-2			9,04-12,23
0,25						
0	-10 – -5	150-ден артық	1-ден кем	38,52-ден артық	12,24-тен артық	12,24-тен артық

2-кесте – Туристік климаттық индекстің сипаттамасы (Kamari et.al 2014b)

ТКИ	ТКИ сипаттамасы
90-100	Мінсіз
80-89	Керемет
70-79	Өте жақсы
60-69	Жақсы
50-59	Қанағаттанарлықтай
40-49	Жеткіліксіз жайлы
30-39	Жеткіліксіз
20-29	Нашар
10-19	Өте нашар
0-10	Жоқ

Нәтижелер мен талдау

Канадалық биометерологпен ұсынылған туристік климаттық индексті анықтау әдістемесін Оңтүстік Қазақстанның туристік климаттық индексін табу үшін қолдануға бо-

лады. Ол үшін Оңтүстік Қазақстан қамтитын 4 облыстың әр аудандары үшін туристік климаттық индекстің қажетті көрсеткіштері бойынша мәлімет көзі қажет. Бұл орайда соңғы он жылдағы орташаланған климат жағдайын қолдануға болады.

3-кесте – Оңтүстік Қазақстанның ТКИ-ке қажет көрсеткіштері (автормен құрастырылған)

Облыстар	Ауандар	Ең жоғары тәуліктік температура (°C)	Ең төменгі тәуліктік салыстырмалы ылғалдылық (%)	Орташа тәуліктік температура (°C)	Орташа тәуліктік салыстырмалы ылғалдылық (%)	Жауын-шашынның жалпы мөлшері (мм)	Күн сағаттарының жалпы саны (күнмен)	Желдің орташа жылдамдығы (м/с)
Қызылорда облысы	Арал	34	22	29,5	28	3	22	5,2
	Қазалы	35	21	30,5	26	2	23	5,2
	Қармақшы	35	20	30	25	2	24	4,1
	Жалағаш	35	20	30	24	2	24	3,8
	Сырдария	35	19	30	24	2	24	3,9
	Шиелі	36	16	31	21	0,5	26	4,7
	Жанақорған	36	15	31,5	20	0,5	27	4,5
Түркістан облысы	Бәйдібек	36	16	31,5	20	1	27	6
	Қазығұрт	35	16	30	19	3	25	3,6
	Мақтаарал	39	16	33	19	3	25	3,1
	Ордабасы	37	16	32	19	2	26	4,8
	Отырар	38	15	33	19	0,9	26	4,7
	Сайрам	35	16	30	20	2	27	4,5
	Сарыағаш	37	15	32	18	1	27	3,1
	Созақ	33	18	28,5	23	1	25	5,3
	Төле би	30	18	25,5	22	4	27	4,4
	Түлкібас	27	22	23	26	3	27	4,7
	Шардара	38	15	32,5	19	1	27	4,4
Жамбыл облысы	Байзақ	34	18	29,5	22	3	25	4,3
	Жамбыл	35	17	30,5	22	0,8	26	3,9
	Жуалы	27	22	22,5	26	2	27	4,5
	Қордай	31	26	27	30	3	24	4,1
	Меркі	28	27	24	33	18	20	3,3
	Мойынқұм	35	20	30	25	5	24	5,3
	Тұрар Рысқұлов	28	28	23,5	32	21	22	3,7
	Сарысу	33	19	28	24	3	25	6,4
	Талас	35	18	30	23	3	23	5,2
	Шу	35	22	29,5	27	12	20	4,7
Алматы облысы	Ақсу	30	24	26	28	6	22	3,9
	Алакөл	30	27	26	32	26	15	4,2
	Балқаш	35	23	30	28	13	19	5
	Ескелді	28	27	24,5	33	14	22	3,9
	Еңбекшіқазақ	26	32	22,5	37	50	14	3,1
	Жамбыл	29	33	24,5	37	16	21	3,8
	Кеген	22	35	18,5	40	26	12	4,8
Кербұлақ	28	31	24	37	86	11	3,9	

Облыстар	Аудандар	Ең жоғары тәуліктік температура (°C)	Ең төменгі тәуліктік салыстырмалы ылғалдылық (%)	Орташа тәуліктік температура (°C)	Орташа тәуліктік салыстырмалы ылғалдылық (%)	Жауын-шашынның жалпы мөлшері (мм)	Күн сағаттарының жалпы саны (күнмен)	Желдің орташа жылдамдығы (м/с)
	Көксу	32	24	27,5	30	11	21	4,3
	Қарасай	26	34	22	38	28	17	3,2
	Қаратал	34	24	29	30	29	16	4,7
	Панфилов	27	32	23,5	39	14	15	4
	Райымбек	16	40	12,5	44	31	15	2,7
	Сарқан	28	24	24	29	10	22	3,7
	Талғар	18	47	15	54	201	7	3,3
	Ұйғыр	29	31	25	35	21	12	4,2
	Іле	29	27	25,5	31	19	19	3,3

Оңтүстік Қазақстанның туристік климаттық индексін анықтау үшін бірнеше қадамдық жұмыстар жасау қажет.

Бірінші қадам. Климат көрсеткіштерін анықтау. Ол үшін жоғарғы тәуліктік температура, төменгі тәуліктік салыстырмалы ылғалдылық, орташа тәуліктік температура, орташа тәуліктік салыстырмалы ылғалдылық, жауын-шашынның жалпы көлемі, күн сағаттарының жалпы көлемі, желдің орташа жылдамдығы қажет. Бұл мәліметтер жоғарыда кестеде көрсетілген.

Екінші қадам. Күндізгі температуралық суб-индекс пен тәуліктік температуралық суб-индексін анықтау қажет. Ол үшін эффективті температура формуласы қолданылады. Оны есептеу үшін ауа температурасы, салыстырмалы ылғалдылық қажет. Шыққан нәтижені баллдық шкала бойынша бағалау.

Үшінші қадам. Жауын-шашын суб-индексі жауын-шашынның көлемімен тікелей байланысты. Жауын-шашынның көлеміне қарай баллдық шкаламен бағалау.

Төртінші қадам. Күн сағаттарының саны бойынша, яғни күн шыққан күндердің саны бойынша баллдық шкалаға орналастырып, бағалау.

Бесінші қадам. Желдің жылдамдығы ауа температурасының шамасымен тығыз байланысты. Ауа температурасының жағдайына қарай және жел жылдамдығына қарай баллдық шкалаға орналастырып, бағалау.

Алтыншы қадам. Әрбір шыққан баллдарды қолдану арқылы аймақтың туристік климаттық индексін (ТКИ) анықтау. Ол З. Мичковскийдің

формуласы бойынша жүзеге асырылады.

Жетінші қадам. ТКИ формуласы бойынша шыққан сомманы ТКИ сипаттамасы бар кестеге орналастыру. Әр аймақтың климаттық жағдайының жайлылығы анықталады.

Кестеде көрсетілгендей, аймақтардың туристік климаттық индекс бойынша сипаттамасы:

1. «Мінсіз» аймақтар: Қызылорда облысының Арал, Қармақшы, Жалағаш, Сырдария аудандары; Түркістан облысының Бәйдібек, Қазығұрт, Созақ, Төле би, Түлкібас аудандары; Жамбыл облысының Байзақ, Жамбыл, Жуалы, Қордай, Меркі, Мойынқұм, Тұрар Рысқұлов, Сарысу, Талас аудандары; Алматы облысының Ақсу, Алакөл, Ескелді, Жамбыл, Көксу, Қарасай, Қаратал, Панфилов, Сарқан, Ұйғыр, Іле аудандары.

2. «Керемет» аймақтар: Алматы облысының Еңбекшіқазақ және Кербұлақ аудандары.

3. «Өте жақсы» аймақтар: Алматы облысының Кеген ауданы.

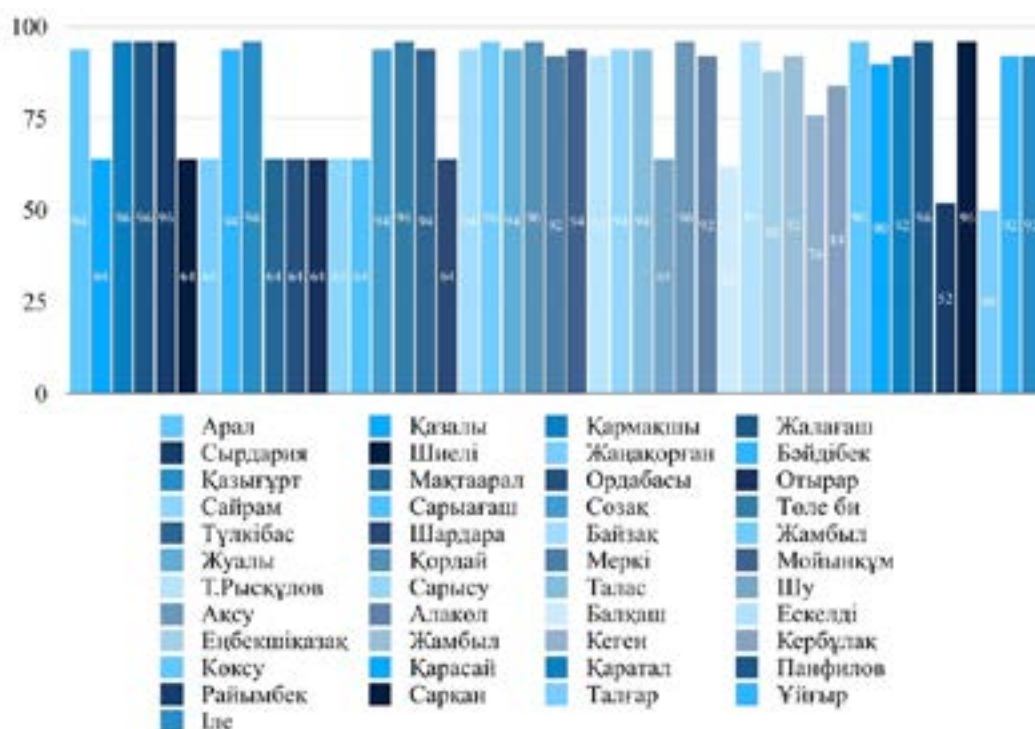
4. «Жақсы» аймақтар: Қызылорда облысының Қазалы, Шиелі, Жаңақорған аудандары; Түркістан облысының Мақтаарал, Ордабасы, Отырар, Сайрам, Сарыағаш, Шардара аудандары; Жамбыл облысының Шу ауданы; Алматы облысының Балқаш ауданы.

5. «Қанағаттанарлық» аймақтар: Алматы облысының Райымбек және Талғар аудандары.

Оңтүстік Қазақстанның 29 аймағы «мінсіз», 2 аймағы «керемет», 1 аймағы «өте жақсы», 11 аймағы «жақсы», 2 аймағы «қанағаттанарлық» деген көрсеткіштерді көрсетті.

4-кесте – Оңтүстік Қазақстанның ТКИ сипаттамасы (автормен құрастырылған)

Облыстар	Аудандар және олардың ТКИ-і	Сипаттамасы
Қызылорда облысы	Арал – 94; Қармақшы – 96; Жалағаш – 96; Сырдария – 96	Мінсіз
	Қазалы – 64; Шиелі – 64; Жаңақорған – 64	Жақсы
Түркістан облысы	Бәйдібек – 94; Қазығұрт – 96; Созақ – 94; Төле би – 96; Түлкібас – 94;	Мінсіз
	Мақтаарал – 64; Ордабасы – 64; Отырар – 64; Сайрам – 64; Сарыағаш – 64; Шардара – 64	Жақсы
Жамбыл облысы	Байзақ – 94; Жамбыл – 96; Жуалы – 94; Қордай – 96; Меркі – 92; Мойынқұм – 94; Тұрар Рысқұлов – 92; Сарысу – 94; Талас – 94	Мінсіз
	Шу – 64	Жақсы
Алматы облысы	Ақсу – 96; Алакөл – 92; Ескелді – 96; Жамбыл – 92; Көксу – 90; Қарасай – 90; Қаратал – 92; Панфилов – 96; Сарқан – 96; Ұйғыр – 92; Іле – 92	Мінсіз
	Еңбекшіқазақ – 88; Кербұлақ – 84	Керемет
	Кеген – 76	Өте жақсы
	Балқаш – 62	Жақсы
	Райымбек – 52; Талғар – 50	Қанағаттанарлық

1-сурет – Оңтүстік Қазақстанның ТКИ диаграммасы (автормен құрастырылған)

Осы көрсеткіштерді ескере отырып, ауыл туризмін дамытудың қолайлылығын анық көру үшін карта бетіне түсіруге болады. Осы арқылы климаттық өзгерістің облыс бойынша қалай қамтитынын байқауға болады.

Жалпы алғанда, Оңтүстік Қазақстанның туристік климаттық индексі аймақта ауыл туризмін дамытуға қолайлы. Себебі, климаттық жағдай туристерге әсер ететін маңызды түрткіжайт.

2-сурет – Оңтүстік Қазақстанның ауыл туризмін дамытудағы туристік климаттық әлеуеті (автормен жасалған)

Қуатты жеткілікті табиғи, демографиялық, экономикалық және тарихи-мәдени әлеуеті бар ауылдық аймақтар неғұрлым толық, ұтымды және тиімді пайдаланылса, тұрақты көп салалы дамуды, толық жұмыспен қамтуды, ауыл халқының тұрғындарының жоғары деңгейі мен өмір сүру сапасын қамтамасыз ете алады.

Ауылдық аймақтар қоғамның әлеуметтік-аумақтық кіші жүйесі ретінде мынадай аса маңызды жалпыұлттық функцияларды орындайды (Ердаuletov және басқалары, 2015):

- өнеркәсіп, орман, аңшылық-кәсіпшілік және балық шаруашылығы өнімдері үшін азық-түлік пен шикізатқа, сондай-ақ басқа да ауыл шаруашылығы емес өнімдерге қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған өндірістік функция;

- елдің демографиялық әлеуетін арттыруға бағытталған демографиялық функция;

- қалаларды ауылдан қоныс аударушылармен жұмыс күшімен қамтамасыз етуге (ең алдымен қала тұрғындары қажет етпейтін жұмыс орындарымен айналысу үшін), қала маңындағы аудандарда тұратын еңбекке қабілетті ауыл халқын қалалық ұйымдарда пайдалануға, сондай-ақ ауылдық жерлерде қалалық шаруашылық жүргізуші субъектілер орналастыратын ұйымдарда (филиалдарда) жұмыс істеу үшін еңбекке қабілетті ауыл халқын тартуға бағытталған еңбек ресурстары функциясы;

- тұрғын үй функциясы қалада табыс табатын азаматтарды тұрғын үйлерге ауылдық аумақтарда орналастыруға, сондай-ақ оларға

ауылдық әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылым объектілерін пайдалануға беруге бағытталған;

- жолдарды, электр беру желілерін, су құбырларын және басқа да инженерлік коммуникацияларды орналастыруға және оларға қызмет көрсетуге, сондай-ақ ауылдық елді мекендердің тұрғындарын байланыс қызметтерімен қамтамасыз ету үшін жағдайлар жасауға бағытталған кеңістіктік-коммуникациялық функция;

- мемлекеттік билік органдарына және жергілікті өзін-өзі басқаруға халық аз қоныстанған аумақтар мен ауылдық елді мекендерде қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз етуге, сондай-ақ шекаралық аймақтарды қорғауға жәрдемдесуге бағытталған /ауылдық аумақтарды әлеуметтік бақылау функциясы.

3-сурет – Ауыл туризмін дамыту үшін аймақтың туристік-рекреациялық әлеуетін бағалау кезеңдері (автормен құрастырылған)

Ауыл туризмін дамытудың қаншалықты қолайлы екендігін анықтау үшін туристік-рекреациялық әлеуетті бағалау үлкен маңызға ие. Туристік-рекреациялық әлеуеттің негізгі құраушылары: табиғи, мәдени-тарихи, әлеуметтік-экономикалық, туристік, қолайсыз факторлар және экологиялық жағдай болып табылады (Сафарян, 2015).

Сондай-ақ, экономикалық тұрғыдан алғанда, ауыл туризмін “сұраныс-ұсыныс” аясында зерттеуге болады және оның дамуы үш негізгі факторға байланысты:

1 – көрнекті орындар (ауылдық жерлердің табиғи және мәдени сұлулығы);

2 – инфрақұрылымды және туристік қызметтерді (жолдар, кірме жолдар, күзет, орналастыру және қоғамдық тамақтандыру орындары, қалдықтарды кәдеге жарату және кәріз жүйелері) қамтамасыз ету;

3 – мәдени-коммерциялық менеджмент (оқыту, жарнама, коммерциялық нысандар) (Zahedi, 2006).

Ауыл туризмiнiң дамуына үлкен мүмкіндік беретін құраушысы – ауыл шаруашылығының дамуы болып табылады.

Нарықтық экономика жағдайында ауыл шаруашылығында тәуекелді басқару үшін түрлі стратегиялар қолданылуы мүмкін, атап айтсақ: салаларды үйлестіру, өндірісті түрлі табиғи-экономикалық аудандарда орналастыру, жергілікті табиғи-экономикалық жағдайларға бейімделген технологияларды қолдану, сақтандыру, несиелендіру, ауыл шаруашылығы өндірісінен тыс табыс көздерін іздестіру (Каргабаева және басқалары, 2016).

Жоғарыда жасалған талдау өз кезегінде өте маңызды қадамның бірі болып табылады. Себебі, туристік климаттық индексті табу табиғи факторлардың элементтерінің бірі – климаттық жағдайды бағалау үшін қажет.

Қазақстанда ауыл туризмi өзiнiң шынайы түрінде салыстырмалы түрде жаңа бағыт. Алайды, елде орналасқан ауыл аймақтары мен ауылдардың көп болуы және климаттық жағдайдың жайлылығы ауыл туризмін дамытуға жол ашды. Оңтүстік Қазақстан осындай ауыл туризмін дамытуға қолайлы аймақтың бірі болып табылады.

Қорытынды

Ауыл туризмiнiң өзектiлiгi бұл туризм түрiнiң ауылдық аймақтар мен ауылдарға экономикалық, әлеуметтік-демографиялық жағынан жағымды әсер етуiне негiзделедi. Ауыл

туризмiнiң дамуы ауыл шаруашылығының, агроөнеркәсiптiң дамуының қозғаушы күшi болып табылады (Полякова, 2017).

Жүргiзiлген талдау нәтижелерi келесiдей қорытындыға алып келедi.

Ауыл туризмін дамыту тұрғысынан Оңтүстік Қазақстанның туристік климаттық индекcін бағалау жеті көрсеткіш бойынша іске асты. Олар: ең жоғарғы тәуліктік температура, ең төменгі тәуліктік салыстырмалы ылғалдылық, орташа тәуліктік температура, орташа тәуліктік салыстырмалы ылғалдылық, жауын-шашынның мөлшері, күн сағаттарының саны, желдің орташа жылдамдығы. Бұл көрсеткіштерді бағалау үшін аймақта орналасқан төрт облыстың әр аудандарын анықтау қажет болды. Себебі, ауыл туризмi дәл осы аудандарда орналасқан ауыл аймақтары мен ауылдарды бағалауды қажет етедi.

Қызылорда облысының: Арал, Қазалы, Қармақшы, Жалағаш, Сырдария, Шиелі, Жаңақорған аудандары; Түркістан облысының: Бәйдібек, Қазығұрт, Мақтаарал, Ордабасы, Сайрам, Отырар, Сарыағаш, Созақ, Төле би, Түлкібас, Шардара аудандары; Жамбыл облысының: Байзақ, Жамбыл, Жуалы, Қордай, Меркі, Мойынқұм, Тұрар Рысқұлов, Сарысу, Талас, Шу аудандары; Алматы облысының: Ақсу, Алакөл, Балқаш, Ескелді, Еңбекшіқазақ, Жамбыл, Кеген, Кербұлақ, Көксу, Қарасай, Қаратал, Панфилов, Райымбек, Сарқан, Талғар, Ұйғыр, Іле аудандары. Бұл аймақтардың барлығы “мінсіз”, “керемет”, “өте жақсы”, “жақсы”, “қанағаттанарлық” деп сипатталды. Барлық аймақ бойынша климаты мүлдем қолайсыз немесе өте нашар көрсеткіштері болмады. Бұның өзі аймақ үшін өте жақсы көрсеткіш.

Сонымен, зерттеу аймағында ауылдық туризм брендин құру процесін жеңілдету үшін келесі ұсыныстар пайдалы болуы мүмкін:

- дәнді дақылдар мен жемістер (жидектер, шие, грек жаңғағы), сүт өндірісі, көмір, тас және ағаш сияқты аймақтың жеке өнімдеріне ерекше назар аудару, ауылдық туризм брендтерін құру үшін ауылдарда жұмыс істеу;

- туристік брендті дамытуға жол ашатын ауылдық жерлерде жаңа аттракциондар құру үшін ауылдық жерлердегі кәсіпкерлікке ерекше назар аудару;

- зерттеу аймағының ауылдарындағы мейрамханалар, қонақ үйлер сияқты туристік нысандарды қамтамасыз ету, көбірек туристерді тарту және ауылдық туризм брендин құру;

- мәдени элементтерді қалпына келтіру және біртіндеп жойылып бара жатқан әдет-

ғұрыптарға көбірек көңіл бөлу, бұл аймақта ауылдық туризмнің жаңа брендин құруға жаңа мүмкіндіктер тудыруы мүмкін (Aliakbar, 2016).

Алынған талдау нәтижелерін картаға түсіру арқылы жалпы аймақтың ауыл туризмін дамытудағы климаттық әлеуетін бағалау жүргізілді. Оңтүстік Қазақстан өзінің жылы

климатымен белгілі болғандықтан, жалпылама қарастырғанда аймақтың климаттық жағдайы туристерге қолайлы болып табылады. Алайда, аймақтың туристік-рекреациялық әлеуеті тек климаттық жағдаймен өлшенбейді. Ол үшін аймақ бойынша кешенді жұмыс жасау қажет. Туристік климаттық индекс бұл күрделі жұмыстың бастапқы қадамы.

Әдебиеттер

- Aliakbar A. An analysis of factors affecting brands in rural settlements of Iran (Case study: Binaloud county). – *Geography & Rural Planning*, Ferdowsi University of Mashhad, 2016. – Б. 2061-2075.
- Cawley M., Gillmor D.A. Integrated rural tourism: concepts and practice. – *Annals of tourism research*, Elsevier Ltd, Ұлыбритания, 2008. – Б. 316-337.
- Dashper K. Rural tourism: an international perspective. – Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2014. – Б. 5.
- Ердавлетов С.Р., Ақтымбаева А.С., Мукатова Д.М. К вопросу активизации сельских территорий Казахстана посредством развития разновидностей агротуризма // *Вестник КазНУ, Географическая серия*, № 2 (41). – 2015. – С. 361-368.
- Гудковских М.В. Методика комплексной оценки туристско-рекреационного потенциала // *Географический бюллетень. Национальный Тюменский Университет*. – Тюмень, 2017. – С. 102-116 (DOI: 10.17072/2079-7877-2017-1-102-116).
- Kamari Z., Kamangar S., Akhari M., Rahmani A. Hamedan tourism comfortable climate determination utilizes the TCI model // *Indian Journal of fundamental and applied life sciences*. – 2014. – Б. 10.
- Каргабаева С.Т., Изатулаева Б.С., Батырова Н.Т. Қазақстанның агроөнеркәсіп өндірісінің қазіргі жағдайы және экономикалық дамуы ролі // *ҚазҰУ хабаршысы, Экономикалық серия*, № 2 (114). – 2016. – Б. 148-153.
- Khartishvili L., Muhar A., Dax T., Khelashvili I. Rural tourism in Georgia in Transition: Challenges for regional sustainability // *Sustainability*. – 2019. – Б. 20 (DOI: 10.3390/su11020410).
- Королева И.С. Функциональная модель рекреационной оценки сельской местности // *Научный Вестник Белгородского Государственного Университета. Серия “Естественные Науки”*. 2018. – С. 587-598.
- Kuralbayev A., Sevim B., Abishev N. Econometrical Analysis of the demand for entrance tourism in Kazakhstan // *International Journal of Economics and Financial Issues*. -2017. Б. 262-268.
- Mieczkowski Z. The tourism climate index: a method of evaluating world climates for tourism. – University of Manitoba, 1985. – Б. 14.
- Missenard F.A. Temperature effective d'une atmosphere generalisation temperature resultante d'un milieu. – Paris, 1933. – Б.131-185.
- Полякова И.Л., Григорьева М.П. Сельский туризм: классификация и особенности организации // *Сетевой научный журнал*. – 2017. – Б. 31-43.
- Сафарян А.А. Подходы к оценке туристского потенциала территорий // *Географический Вестник*, №1 (32). – 2015.
- Zahedi Sh. The Principle of sustainable tourism and ecotourism (1st ed.). – Tehran: Alame Tabatabaie University Publication, 2006.

References

- Aliakbar A. (2016) An analysis of factors affecting brands in rural settlements of Iran (Case study: Binaloud county). *Geography & Rural Planning*, Ferdowsi University of Mashhad. Pp 2061-2075.
- Cawley M., Gillmor D.A. (2008) Integrated rural tourism: concepts and practice. *Annals of tourism research*, Elsevier Ltd, Great Britain. Pp 316-337.
- Dashper K. (2014) Rural tourism: an international perspective. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne. P 5.
- Erdavletov S.R., Aktymbayeva A.S., Mukatova D.M. (2015) K voprosu aktivizatsii sel'skikh territoriy Kazakhstana posredstvom razvitiya raznovidnostey agroturizma (The issue of enhancing rural areas of Kazakhstan through the development of various types of agritourism) // *KazNU Bulletin. Geography series*. No 2 (41). Pp 361-368.
- Gudkovskih M.V. (2017) Metodika kompleksnoy otsenki turistsko-rekreatsionnogo potentsiala (Methodology for comprehensive assessment of tourism potential) // *Geographical Bulletin. Tyumen State University, Tyumen*. P 102-116 (DOI: 10.17072/2079-7877-2017-1-102-116).
- Kamari Z., Kamangar S., Akhari M., Rahmani A. (2014) Hamedan tourism comfortable climate determination utilizes the TCI model // *Indian Journal of fundamental and applied life sciences*. P 10.
- Kargabayeva S.T., Izatulaeva B.S., Batyrova N.T. (2016) Kazakstannyn agroonerkasip ondirisinin kazirgi jagdaiy jane ekonomikalik damudagy roli (Current status and role in the economic development of agricultural production of Kazakhstan) // *KazNU Bulletin. Economics series*. No 2 (114). Pp 148-153.

Khartishvili L., Muhar A., Dax T., Khelashvili I. (2019) Rural tourism in Georgia in Transition: Challenges for regional sustainability. Sustainability. P 20 (DOI: 10.3390/su11020410).

Koroleva I.S. (2018) Funktsionalnaya model rekreatsionnoy otsenki selskoy mestnosti (Functional model of the recreation assessment countryside) // Belgorod State University Scientific Bulletin. Natural Sciences Series, Belgorod. P 587-598.

Kuralbayev A., Sevim B., Abishev N. (2017) Econometrical Analysis of the demand for entrance tourism in Kazakhstan // International Journal of Economics and Financial Issues. Pp 262-268.

Mieczkowski Z. (1985) The tourism climate index: a method of evaluating world climates for tourism. University of Manitoba. P 14.

Missenard F.A. (1933) Temperature effective d'une atmosphere generalisation temperature resultante d'un milieu. Paris. Pp 131-185.

Polyakova I.L., Grigoryeva M.P. (2017) Selskiy turizm: klassifikatsiya i osobennosti organizatsii (Rural tourism: classification and characteristics of the organization) // Network scientific journal. Pp 31-43.

Safaryan A.A. (2015) Podkhody k otsenke turistskogo potentsiala territorii (Approaches to assessing the tourist potential of the territory) // Geographical Bulletin. No 1 (32).

Zahedi Sh. (2006). The Principle of sustainable tourism and ecotourism (1st ed.). Tehran: Alame Tabatabaie University Publication.